

TEMEL - ÖNERMELER

Teo Grünberg

I. Temel-Önermelerin Tanımı.

Tabiat hakkındaki bilgiler, görünüşte bir yandan kanunları ifade eden genel önermeler, öbür yandan tek tek olayları (events) tasvir eden tekil önermeler ile dile getirilirler. Birincilerine örnek olarak, "alkolün belli şartlar altındaki kaynama derecesi 78°C dir" önermesini göz önüne alalım. (Bunun genel, üstelik tümel olduğu, "bütün alkol örneklerinin belli şartlar altındaki kaynama dereceleri 78° dir" anlamına gelmesinden anlaşılmaktadır.) Bu önermeden, dedüktif olarak, sonsuz sayıda *ö nd e y i l e r* (predictions) çıkarılabilir. Gerçekten, alkol olduğu bilinen herhangi bir nesne karşısında "bu, belli şartlar altında kaynar hale getirilirse sıcaklığı 78° olacaktır" öndeyisini genel önermemizden çıkarabiliriz. Mümkün olan alkol örneklerinin sayısı ve üstelik, her örnek üzerine yapılabilen kaynama deneylerinin sayısı sonsuz olduğundan, bu öndeyilerin de sonsuz sayıda olacakları anlaşılabilir. Genel önermemizin *belgelenme*'si¹ bu tekil öndeyilerin birçoklarının *doğrulanması* (verification) ile olur. Bu öndeyilerin doğrulanması, genel önermenin *pekiştirilme*'sini (confirmation) sağlar. Doğrulanmış öndeyilerin sayısı arttıkça, genel önermenin pe-

¹ Bir önermenin *belgelenmesi* (to give evidence for the truth of a proposition), bu önermenin evetlenmesini haklı-gösteren geçerli gerekçelerin (belgelerin) ortaya konulması demektir. Buna göre, bir önermenin *bilgi* niteliğini taşıması (yani bir *bilgi*'yi ifade etmesi), bu önermenin belgelenmiş olmasından başka bir şey değildir. ("*Bilgi*" sözcüğünün tanımı!) Bir *empirik* önermenin belgelenmesi, bu önermenin gözlem ve deney verileriyle *doğrulanması* veya (kesin olarak doğrulanamadığı halde), *yeterli* bir derecede *pekiştirilmesi* demektir. ("*Empirik-bilgi*" nin tanımı!)

kiştirilme derecesi (doğrumsuluk derecesi²) yükselir, ama hiç bir zaman kesinliğe erişemez. Nitekim, mümkün olan sonsuz sayıdaki deneylerin hepsi yapılamıyacağından, beklenen sonucu veren deneylerin sayısı ne kadar büyük olursa olsun, yeni bir deneyin aykırı sonuç verebileceği — bir alkol örneğinin belli şartlar altındaki kaynama derecesinin 78° olmayacağı — düşünülebilir. Görülüyor ki tabiat kanunları, pekiştirilme dereceleri ne kadar yüksek olursa olsun, ilkece kesin olamıyan varsayımlardır.

Yukarıdaki genel önermenin belgelenmesinin, “bu nesne alkol ise ve belli şartlar altında kaynıyorsa, sıcaklığı 78° dır” biçimindeki tekil öndeyilerin doğrulanması anlamına geldiğini görmüştük. Şimdi böyle bir doğrulanmanın nasıl mümkün olduğunu araştıralım : Bu doğrulanmanın yapılması a) bu nesnenin alkol olduğunun, b) belli şartlar altında bulunduğu, c) kaynar halde olduğunun ve d) sıcaklığının 78° olduğunun tesbit edilmesi demektir. “Bu nesnenin sıcaklığı şimdi 78° dir” önermesini inceleyelim. Bu, bir tek objektif olayı tasvir eden tipik bir tekil önerme gibi görünmektedir. Sıcaklık *derecesi*, renk ve koku gibi doğrudan doğruya duyularla tesbit edilen bir nitelik olmadığına göre, bu önermenin belgelenmesi, “bu termometrenin civa sütununun tepesi, şimdi, üzerinde ‘ 78° ’ işareti bulunan çizginin hizasındadır” önermesinin doğrulanması anlamına gelir. Ancak bu son önermenin doğruluğu önceki önermenin doğruluğunu gerektirmez. Nitekim termometre bozuk olup, 78° yi gösterdiği halde, nesnenin gerçek sıcaklığı 78° olmayabilirdi. Buna göre, “bu nesnenin sıcaklığı şimdi 78° dir” in anlamı, doğrulanabilme ayracı bakımından, “bu nesneye şimdi değen her normal işleyen termometre 78° gösterecektir” tümel önermesi ile ifade edilebilir. Şu halde, görünüşte tekil olan bu önerme, örtük bir genel önermedir. Sonsuz sayıda tekil öndeyiler içerdiğinden, hiç bir zaman kesin olarak doğrulanamıyan bir varsayımdır.

Bu varsayımın pekiştirilmesi, “bu termometrenin civa sütununun tepesi, şimdi, üzerinde ‘ 78° ’ işareti bulunan çizginin hizasındadır” biçimindeki önermelerin doğrulanması demektir. Bu

² “Doğrumsuluk derecesi” deyimini, Russell’in “rasyonel inanabilme derecesi” (degree of rational credibility) anlamında kullanacağız. Bk. Russell /2/, s. 380 ff. (Bu yazımın sonundaki bibliyografiye bakınız.) Aynı anlamda, Reichenbach (Bk. /1/, s. 24) “ağırlık” (weight) ve Carnap (Bk. /3/, s. 119) “pekiştirilme derecesi” (degree of confirmation) terimlerini kullanmışlardır.

son önermenin ise, kesin olarak doğrulanabilen halis bir tekil önerme olduğu sanılabilir. Fakat bu da yanlış bir sanıdır. Nitekim, termometrenin 78° yi gösterdiğini gördüğüm zaman, bir duyu aldanması (illusion) veya bir sanrı (hallucination) halinde olabilirim, öyle ki a) termometre 78° yi değil de başka bir dereceyi göstermiş olabilir, b) karşımda termometre değil de bambaşka bir nesne olabilir, c) karşımda ne termometre ne de başka bir nesne bulunmayabilir. Şu halde, bu önerme de “bu termometreye normal şartlarda bakan herkes, civa sütununun tepesini, şimdi, üzerinde 78° işareti olan çizginin hizasında görecektir” tümel önermesine geri götürülmelidir. Dolayısıyla kesin olarak doğrulanamaz bir varsayımdır.

Bu son varsayımın pekiştirilmesi ise, “ben şimdi bu termometrenin civa sütununun tepesinin, üzerinde 78° işareti bulunan çizginin hizasında olduğunu *algılıyorum*” biçimindeki önermelerin *doğrulanması* demektir. İşte, bütün empirik önermelerin önünde sonunda geri götürülebileceği bu gibi önermelere “temel-önermeler” (basic propositions⁴) diyeceğiz. Temel-önermeler, ortaya atıldıkları son çeyrek-yüzyıl içinde şiddetli tartışmalara⁵ konu olmuşlardır. Bütün objektif empirik bilgiler te-

³ Bu türlü önermelerde “algılıyorum” sözcüğü yerine “gibi görünüyor” deyi mi kullanılabilir (C. I. Lewis), ya da önermedeki objektif terimlere “ımsı” soneki katılabilir. (Örneğin: “bu bir termometre gibi görünüyor”, “bu termometremsi bir renk lekesidir”.)

⁴ “Basic propositions” deyi mi, ilk olarak 1937 yılında A. J. Ayer (Bk. /3/) tarafından teklif edilmiştir. Gerçi Schlick, 1934 yılında, aynı anlama gelen “Fundamentalsaetze” terimini bir kez kullanmışsa da (Bk. Schlick /1/, s. 87), bu terimin üzerinde durmayıp yerine “Beobachtungsaetze” (Gözlem-önermeleri) ve “Konstatierungen” (tesbitler) deyimlerini kullanadurmıştır. (Bk. A. E., s. 91, 92 ff.) Temel-önerme kavramı ise, ilk olarak Wittgenstein tarafından “atomsal-önermeler” adı altında ve, onun ardından da, Viyana Okulu (Wiener Kreis) tarafından “Tutanak-önermeleri” (Protokollsätze) adı altında ortaya atılmıştır. (Bk. Carnap /1/, /2/ ve Neurath /1/, /2/.) Temel-önerme kavramı için kullanılmış olan diğer deyimlerin en önemlileri şunlardır: “Yaşantı-bildirileri” (Reports of the immediately given, Bk. Lewis /1/, s. 275), “İzlenim önermeleri” (impression propositions, Bk. Reichenbach /1/, s. 89), “veriler” (data, Bk. Russell /2/, s. 166, 380 ff) ve “doğrudan doğruya denetlenebilen önermeler” (directly testable statements, Bk. Carnap /3/, s. 124). Ayrıca, Lewis (Bk. /2/, s. 181, 184) kesin olarak doğrulanabilen öndeyileri ifade eden temel-önermelere “sonuçlayan-önermeler” (statements of terminating judgments) demiştir.

⁵ a) Wittgenstein (düşüncesinin ilk aşamasında), Russell, Carnap (ilk yazı- larında, özellikle Bk. /1/, Schlick, Juhos, Price ve Lewis (yalnız sonuçlayan-önerme-

mel-önermelere geri götürülebilecekleri halde, bu önermelerin kendileri salt sübjektif durumları ifade ederler. Üstelik, bir çok filozoflara göre, bunlar hâlis önermeler olmayıp hiç bir *empirik bilgi* ifade etmezler. Bu düşünce gereğince, temel-önermelere *doğru* veya *yanlış* demek, bunları doğrulanmış veya doğrulanabilir saymak mânâsızdır. Bu tezi savunanlar, temel-önermelerde olgusal yanılmanın imkânsız olduğunu ve *yalan* bir yana, burada ancak dil kurallarının yanlış kullanılmasından doğan *semantik yanılmalar*'dan söz edilebileceğini ileri sürmektedirler⁶. Görüldüğü gibi, bu tez temel-önermeleri lüzumsuz kılmaktadır. Fakat o zaman temel-önermelere geri götürülemiyen bir empirik bilginin nasıl mümkün olabileceği problemi ile karşılaşmaktayız.

Bu probleme iki ayrı çözüm gösterilmiştir :

a) Empirik doğruluğun, *olgulara uygunluk* demek olduğuna inananlar (correspondence theory of truth), varsayımların doğrudan doğruya gözlem ve deney verileri olan *yaşantılar*'la (experiences) pekiştirildiğini, dolayısıyla varsayımlar ile bunları pekiştiren yaşantılar arasında temel-önermelerin bulunmasına lüzum olmadığını ileri sürebilirler. Fakat bu düşünceye karşı, herhangi bir pekiştirmeyi başkalarına bildirmek için, bunun gerekçesi olan yaşantıyı tasvir etmek, yâni bir *temel-önerme*'yi dile getirmek gerekeceğini söyleyebiliriz. Üstelik, bilgi-öğreticisi doğrudan doğruya empirik olguları incelemediğinden, *pekiştirme* olaylarından, ancak bunları tasvir eden temel-önermeler aracıyla (üst-dilde) söz edebilir. Temel-önermelerin hâlis birer önerme olup olmadıklarını ve bilgi ifade edip etmediklerini ise daha ileride tartışacağız.

b) Bir önermenin doğruluğunun, o önermenin ait olduğu sistemin bütün öteki önermeleriyle *tutarlı* olması demek olduğunu düşünenler (coherence theory of truth) için, empirik bilgiler

ler anlamında) temel-önermeleri bilgi niteliğini taşıyan hâlis birer önerme saymışlardır.

b) Moore, Ayer (Bk. /3/ ve /4/), Waismann (Bk. /1/), Pap (Bk. /1/, s. 49 ff) ve Lewis (*yaşantı bildirileri* anlamında) temel-önermelerin hâlis birer önerme olduklarını ileri sürmüşlerdir.

c) Neurath (Bk. /1/ ve /2/), Carnap Bk. /2/), Hempel (Bk. /1/ ve /2/), Popper (Bk. /1/) ve *tutarlık teorisini* (coherence theory of truth) benimseyen *dilci filozoflar*, temel-önermelerin olamayacağını veya bunların ancak *uzlaşım*sal olarak diğer önermelerden ayırt edilebileceklerini iddia etmişlerdir.

⁶ Bk. Ayer /4/ "Philosophical Essays", s. 121-122 ve Pap /1/, s. 51.

dil dışına çıkamamakta, böylece önermelerin olgularla (yani önünde sonunda yaşantılarla) karşılaştırılmasını gerektiren pekiştirmelere yer kalmamaktadır. Böyle bir düşünceye göre, yaşantıları tasvir eden temel-önermelerin büsbütün gereksiz olacağı meydandadır.

Temel-önermelerin başlıca özelliklerini, ayrı ayrı felsefecilerden derleyip, aşağıda gösteriyoruz :

(1) a) *Kesin*⁷ olarak doğrulanabilen, veya *düzeltilenmeyecek şekilde*⁸ (incorrigibly) doğrulanabilen, ya da c) *bağımsız bir rasyonel inanabilme derecesi*⁹ (doğrumsuluk derecesi) kazanacak tarzda doğrulanabilen empirik önermelerdir.

(2) Yalnız *tek bir yaşantıyı* veya *tek bir anlık yaşantıları* tasvir eden önermelerdir.¹⁰

(3) *Kendiliğinden* (spontaneous¹¹) söylenen önermelerdir. Yâni bunlar, hiç bir lojik analiz ve bilinçli çıkarım işlemi yapmadan, sezgisel, görüsel, dolaysız olarak, salt tasvir ettikleri yaşantılara dayanarak evetlenirler.

(4) Tasvir ettikleri yaşantıyı hiç bir *kavramsal yorumlama yapmadan*¹² olduğu gibi yansıtabilecek şekilde dile getiren önermelerdir.

(5) Bütün empirik bilgileri *temellendiren*, fakat kendileri çıkarımsal bir şekilde temellendirilmemiş olan tekil empirik önermelerdir.¹³ (Başka bir deyimle, bunlar empirik bilgilerin epistemolojik sıralanmasında ilk yeri alırlar.)

⁷ Bk. Schlick /1/, s. 95 ff ve Lewis /2/, s. 175, 182.

⁸ Bir önermenin *düzeltilenmeyecek şekilde* (incorrigibly, conclusively) doğrulanması, bu önermenin doğrulanmasıyla kazanmış olduğu *doğrumsuluk derecesinin*, gelecekte yapılabilecek gözlem ve deney verileriyle değiştirilmesinin *mümkün olmaması* demektir. Russell'e göre, hiç bir bilgi "kesin" olamaz, öyle ki temel-önermeler (veriler) bile, kesin değil ancak *doğrumsu* olabilirler. (Bk. Russell /2/, s. 391-396)

⁹ Bk. Russell /2/, s. 385 : "Bir epistemolojik öncül (ve dolayısıyla bir temel-önerme), başka önermelerle olan bağlantılarından *bağımsız* olarak, kendi hesabına belli bir *rasyonel inanabilme derecesi* olan bir önerme olarak tanımlanabilir."

¹⁰ Bk. Ayer /4/, s. 119 ve Lewis /2/, s. 183 n. (Tek bir anlık yaşantılar bir tek karmaşık yaşantı olarak ta sayılabilirler.)

¹¹ Bk. Russell /1/, s. 204 ff.

¹² Bk. Ayer /1/, Lewis /1/, s. 132-133, Russell /1/, s. 151 ve Goodman /1/, s. 103-104.

¹³ Bk. Russell /1/, s. 20.

(6) Objektif bilgilerin *pekiştirilme olaylarını tesbit eden önermelerdir.* (Konstatierungen¹⁴.)

(7) Kesin veya düzeltilmiyecek şekilde doğrulanabilen *öndeyimler*¹⁵ ifade eden önermelerdir.

(8) *Gösterdikleri olgu* (indicated fact) ile *ifade ettikleri psikolojik hal* (expressed state) örtüşmüş olan önermelerdir.¹⁶

Temel-önermelerin, (4) ten başka, yukarıda yazılı bütün öteki nitelikleri taşıyacak şekilde tanımlanabileceklerini göreceğiz (4) ün yerine getirilememesi, böyle bir özelliğe değil hiç bir *önermede*, üstelik hiç bir *yaşantıda* raslanamamasından ileri gelmektedir. Kavramsal yorumlamadan arı yaşantılar, ancak XVIII. yüzyılın atomcu psikolojisinde görülmektedir. Eğer (4) ü gene de temel-önerme kavramının gerekli şartı saymakta direnilirse, o zaman elbette ki temel-önerme diye bir şey olamayacaktır.¹⁷ Bununla birlikte, “temel-önerme” deyimini, (4) ü yerine getirmeden, saydığımız öteki nitelikleri taşıyacak tarzda tanımlamak, bugünkü felsefe dilinin kullanımlarına aykırı olmasa gerek.

Bundan böyle, bu nitelikleri “temel-önerme” deyiminin uygulanabilme araçları sayacağız. Buna göre, temel-önermelere ilk örnek olarak gösterilen “ben şimdi bu termometrenin civa sütununun tepesinin, üzerinde ‘78°’ işareti bulunan çizginin hizasında olduğunu algılıyorum” önermesinin gerçekte buna uygun olduğunu göstermek gerekir.

Bu işi yapabilmek için, daha önce, söz konusu önermenin etraflı semantik analizine girişmeliyiz. Çokluk böyle bir önerme, “termometre”, “civa”, “sütun” gibi objektif nesnelere gösteren terimler kullanmayıp, salt sübjektif-yaşantısal nitelikleri ve bağlantıları ifade eden deyimlerden kurulu bir önerme olarak yorumlanmaktadır; başka bir deyimle, bu önermede gözüken terimler ancak yaşantısal deyimlerin kısaltmaları olarak sayılmaktadır. Bu düşünce gereğince, “bir termometre algılıyorum” (veya bununla eşdeğer saydığımız “termometre gibi görünen bir şey algılıyorum” veya “termometremsi bir şey algılıyorum”) önermesinin anlamı, içinde “termometre” (veya “termometremsi”) sözcüğü bu-

¹⁴ Bk. Schlick /1/, s. 91 ff.

¹⁵ Bk. Lewis /2/, s. 181, 184, 203 ff.

¹⁶ Bk. Russell /1/, s. 204 ff.

¹⁷ Bk. Ayer /1/.

lunmıyan “falan renk ve şekiller görüp filan bağlantıları tesbit ediyorum” ile belirlenmelidir; daha doğrusu, birinci önermenin mânalı olabilmesi için, ikincinin bir kısaltmasından başka bir şey olmadığı kabul edilmelidir. Burada söz konusu olan renk ve şekil gibi her türlü duysal ve duygusal niteliklere “*quale*”¹⁸ ler diyeceğiz. Şekil-*quale*’leri bir yandan geometrik şekillerden, öbür yandan objektif fiziksel şekillerden *kesin olarak* ayırt edilmelidir; bunlar belli-belirsiz (vague) ve sübjektif niteliklerdir. Önümdeki yuvarlak silgiyi perspektif kanunları gereğince oval olarak görüyorum. Silginin yuvarlaklığı *objektif* bir nitelik, gördüğüm ovallık ise bir *quale*’dir. Sözünü ettiğimiz bağlantılar ise, “benzerlik”, “örtüşme”, “bitişiklik”, “aynı hizada olma”, “alt-üst”, “sol-sağ”, “önce-sonra” gibi deyimlerle dile getirilen, yaşantılar arasında dolaysız olarak tesbit edilebilen bağlantılardır. Buna göre, yukarıdaki görüş şöyle ifade edilebilir : Her temel-önerme, yalnız yaşantılar, *quale*’ler ve yaşantısal bağlantılar gösteren sözcüklerden kurulu önermelere dönüştürülebilir¹⁹. Örnek temel-önermemizde sözü edilen çizginin rengi mavi olsun; o zaman, bu görüş gereğince, “bu mavidir” bir bileşen olarak önermemizin açılmış şeklinde bulunacaktır. Semantik analizimize, işte bu yalın önermenin anlamını incelemekle girişeceğiz.

Bu konuyu ele almadan, burada, klâsik *doğruluk* kavramı (correspondence theory of truth) bakımından, hâlis bilgi ifade eden temel-önermelerin varoluşunun bütün empirik bilgilerin on-suz-olunamaz şartı olduğunu kanıtlamak isteriz : “p” empirik bilgi ifade eden herhangi bir önerme olsun. Bu önermenin bilgi ifade etmesi, yâni p’nin bilinmesi, “p” önermesinin doğru veya doğrumsu olduğunun belgelenmiş olması demektir. “p” a priori olmadığına göre, bu *belgeleme*, ya “p” nin önceden bilinen başka önermelerden (öncüllerden) deduktif veya induktif olarak çıkarılmasıyla (*dolaylı belgeleme*), ya da başka bilgilere başvurmayan bir yolla olabilir (*dolaysız belgeleme*). Birinci şıkta, öncüller arasında en az bir empirik öncül olmalıdır, yoksa bütün öncüller a priori olacağından, “p” empirik olamazdı. Oysa her *empirik* öncül ya dolaylı ya dolaysız belgelenir. Birinci halde, gene aynı iki şık ile karşılaşırız, v.ö. Burada bir ikilem (dilemma) meydana

¹⁸ Bk. *Lewis* /1/, s. 60 ff, 121 ff, 387 ff, ve /2/, s. 188; *Goodman* /1/, s. 96.

¹⁹ Bu görüşe katılmayıp, temel-önermelerin *fizikalist* bir dilde ifade edilebilecekleri kanısındayız.

geliyor : a) Ya “p” dolaylı bir şekilde belgelenmiş olup, belgeleme işleminin her basamağında raslanan bütün empirik öncüller de dolaylı bir şekilde belgelenmiştir; b) ya da “p” nin kendisi dolaysız bir şekilde belgelenmiştir, veya dolaylı olarak belgelenmiş ise, belgeleme işleminin sonlu sayıdaki bir basamağında dolaysız bir şekilde belgelenmiş bir empirik öncül bulunacaktır. Birinci şıkta *durmadan gerileme* (infinite regress) olur. O zaman “p” nin belgelenmiş olması, yani bilgi ifade etmesi mümkün olmaz. Şu halde, ya “p” önermesi hiç bir empirik bilgiyi ifade etmez, ya da dolaysız belgelenebilen empirik önermeler vardır. Oysa, bu son önermelerin temel-önerme ayraçlarını yerine getirdikleri, yani temel-önermeler oldukları gösterilebilir. Öbür yandan *empirik bilgi*, (dolaylı veya dolaysız) belgelenmiş empirik önermelerin ifade ettiği anlam olarak tanımlanabileceğinden, *temel-önermelerin, yani dolaysız olarak belgelenmiş empirik önermelerin, hâlis bilgi ifade ettikleri kabul edilmelidir*. Şu halde sözünü ettiğimiz *ikilem* şöyledir : *Ya hiç bir empirik bilginin olamayacağını, ya hâlis bilgi ifade eden temel-önermelerin var olduğunu kabul etmek zorundayız. Üçüncü bir şık, klâsik doğruluk teorisini bırakıp, tutarlık teorisini (coherence theory of truth) kabul etmektir*. Tutarlık teorisini kabul etmeye yanaşmazsak, temel-önermeleri empirik bilginin onsuz-olunamaz şartı saymak zorundayız. Buna benzer bir kanıtlama ile, empirik önermelerin anlamlı olabilmeleri için, hâlis birer önerme olan temel-önermelerin kabul edilmesi gerektiği gösterilebilir.

Yukarıdaki kanıtlama temel-önermelerin varoluşunu içermez, ancak bu önermelerin yokluğunun her türlü *empirik* bilgiyi imkânsız kılacağını gösterir. Temel-önermelerin varoluşu (ve dolayısıyla empirik bilginin mümkün olduğu), ancak somut temel-önerme örnekleri göstermekle kanıtlanabilir. İkinci bölümde böyle örnekler verip bunların semantik analizini yapacağız.

II. Temel-Önermelerin Semantik İncelenmesi :

En yalın temel-önermeler için çokluk verilen örnekler, daha önce söylediğimiz gibi, “bu mavidir” şeklindeki önermelerdir. Bu gibi önermelerin gerçekten de temel-önermeler olup olmadıkları (yani temel-önerme ayraçlarını yerine getirip getirmediikleri) problemini çözebilmek için, semantik analizlerinin yapılması gerekti-

ğini söylemiştik. Böyle bir analiz sonucunda az çok kaypak anlam-
lı olan *temel-önerme* kavramının açık-seçik bir açıklanmasının
(explicatum) yapılabileceği umulabilir.

“Bu mavidir” in mânalı olması için ilk şart, bu önermeyi
söylediğim anda el hareketiyle (geste) uzayın belli bir yerini gös-
termem, veya bu önermeyi *düşüncemde* evetliyorsam, evetlediğim
anda dikkatimi görüş alanımın belli bir yeri üzerine yöneltmem-
dir. “Bu” işaret-sözcüğünün (egocentric particular) anlamı ancak
böyle bir davranışla belirlenebilir. “Bu” nun gösterdiği nesne,
ya dikkatimin üzerine yönelmiş olduğu, görüş alanımdaki belli
yeri kaplıyan somut duyu-verisi, ya bu yerin kendisi olabilir. Her
iki şıkta da “bu” nun gösterdiği nesne mavi *niteliği* değildir, öyle
ki “bu mavidir” sözleri “gösterdiğim nesnenin ismi ‘mavi’ dir”
anlamına gelemez. Şu halde, önermemiz bir *adlandırma*’dan iba-
ret olamaz²⁰. Biz şimdilik “bu” sözcüğünün gösterdiği nesneyi bir
somut yaşantı (duyu-verisi) sayacağız. İleride ise ikinci yorumla-
mayı da göz önüne alacağız.

“Mavi” sözcüğünün anlamına gelince : Bu bir genel terim,
bir yüklemidir. Yalnız bir tek yaşantıya değil, birçoklarına uygu-
lanabilir. “Mavi” nin anlamı dilimizin bir *anlam-kuralı* (meaning
rule of language²¹) ile belirlenmiştir. Konuşmağa yeni başlayan
çocuğa, el hareketiyle bir takım mavi şeyler gösterilip her sefe-
rinde “bu mavidir” (kısaca “mavi!”) denilmektedir. Çocuk böy-
lece “mavi” nin anlam-kuralını *gösterici* (ostensive) bir yolla öğ-
renir, öyle ki bundan böyle karşılaşacağı herhangi bir yaşantıya
“mavi” sözcüğünün uygulanıp uygulanamayacağı hakkında karar
vermek *yeteneğini* kazanmış olur.

Bu öğrenme işleminin lojik analizini yapabilmek için bunu
sembolik dille ifade edelim : Çocuğun “bu mavidir” sözlerini işit-
tiği anda dikkati üzerlerine çekilmiş olan yaşantıları sırasıyle
 a_1, a_2, \dots, a_n olsun. O zaman işitilen önermeler “ a_1 mavidir”, “ a_2 ma-
vidir”, ..., “ a_n mavidir” şeklinde ifade edilebilir. (Gerçekte bütün
bu yaşantılar ancak “bu”, “şu”, “o” gibi işaret-sözcükleri ile isim-
lendirilirler. Fakat her seferinde aynı sözcükler kullanıldığında
bunları ayırt etmek için burada a_1, a_2, \dots, a_n sembollerini kullanmak

²⁰ Bk. *Waismann* /1/, *Ayer* /3/ ve /4/. Bu görüşün eleştirilmesi hk. Bk. *Pap*
/1/, s. 51-53.

²¹ Bk. *Ayer* /4/, s. 120.

zorunda kalıyoruz.) İşte, “mavi” nin anlam-kuralının doğrudan doğruya öğrettiği, ancak bu n önermenin doğruluğudur. (Bu önermeler, anlam-kuralı gereğince, yalnız doğru değil üstelik *analitik doğru* olurlar.) Mantık bakımından “mavi” nin gösterici anlam kuralı, bu önermelerin birlikte-evetlenmesinden (conjunction) başka bir şey değildir. Oysa, bu türlü bir anlam-kuralı ile “mavi” yi a_1, a_2, \dots, a_n yaşantılarından başka hiç bir yaşantıya uygulamak mümkün değildir. Şu halde, böyle bir kural mantık bakımından eksiktir. Amacımız “mavi” nin anlam-kuralını mantık bakımından yeterli bir biçime sokmaktır. Bunun için de, verilen a_1, a_2, \dots, a_n örnek-yaşantılarıyla gösterici bir şekilde belirlenmiş bir anlam-kuralının, örneklerden ayrı olan herhangi bir x yaşantısına uygulanabilme şartlarını araştırmamız gerekmektedir. Böyle bir şart, x ile örnekler arasında belli bir özel bağlantının gerçekleşmesi olsa gerektir. Böyle bir bağlantı bulunabilse, anlam-kuralı kolaylıkla istediğimiz biçimi alırdı. Nitekim bu bağlantıya R desek, “mavi” nin anlam-kuralı (yani, “mavi” nin verilen herhangi bir x yaşantısına uygulanabilme şartları) şöyle ifade edilebilir :

- (a) “Mavi” nin anlamı, gösterici bir yolla (ostensively) a_1, a_2, \dots, a_n örnek-yaşantılarıyla belirlenmiştir.
- (b) x ile a_1, a_2, \dots, a_n arasında R bağlantısı vardır.

Bu kural mantıkça yeterlidir, nitekim x herhangi bir yaşantı ise, “mavi” nin x 'e uygulanabilmesi için gerekli ve yeterli şart (a) ve (b) nin yerine getirilmesidir. (b) yi üst-dilde bir semantik doğruluk-kuralı ile şöyle ifade edebiliriz :

“ x mavidir” doğrudur = Dk “ x ” in gösterdiği yaşantı ile “ a_1 ”, “ a_2 ”, ..., “ a_n ” lerin gösterdikleri yaşantılar arasında R bağlantısı vardır.

Yukarıdaki (a) önermesi eksik bulduğumuz salt gösterici (ostensive) anlam-kuralıdır. (“ a_1 mavidir”, “ a_2 mavidir”, ..., “ a_n mavidir” önermelerinin birlikte-evetlenmesi tarzında da ifade edilebilir.) Bu ancak *dilsel* bir olguyu (Türkçede ötedenberi mavi renkli nesnelere “mavi” sözcüğünün uygulanması olgusunu) gösterir. Bu olgu, deskriptif dil-bilimi bakımından *empirik* bir olgu olmakla birlikte, salt (teorik) semantik açısından keyfi bir *uzlaşım*’dan başka bir şey değildir. Böylece (a) önermesi, salt semantik bakımından hiç bir yargı veya inancı (belief) ifade etmeyip, an-

cak isteğe bağlı keyfi bir karar niteliğini taşıyan bir *uzlaşım* ifade eder. Buna *doğru* veya *yanlış* demek mânasız olur. Şu halde (a) hâlis bir önerme değildir. Fakat (a) nın böyle bir nitelik taşıması (b) nin de aynı nitelikte olmasını gerektirmez. Eğer (b) önermesi *dil-dışı* bir empirik olguyu gösteriyorsa, “bu mavidir” (*Moore* ve *Ayer* gibi bazı filozofların ileri sürdükleri gibi) salt *dilsel* bir olguyu ifade etmeyip, *doğru* ve *yanlış* niteliklerini taşıyabilen hâlis bir empirik önerme olacaktır. Herhalde şimdiden görüyoruz ki, “bu mavidir” önermesini evetlemek veya hayırlamak için, sadece “mavi” nin anlam-kuralını iyi bilmek hiç de yetmiyor; bunu yapabilmek için bir de verilen yaşantı ile “mavi” nin anlamını belirleyen örnekler arasında R bağlantısının gerçekleşip gerçekleşmediğinin tesbit edilmesi gerekmektedir. Böyle bir tesbitin nasıl mümkün olduğunu araştırmak için, *genel terimler* hakkında çağımızda yaygın olan ve herbiri belli bir yönden haklı sayılabilen üç ayrı görüş, *nominalizm*, *kavramcılık* ve *davranışçılık* açısından bu R bağlantısını incelememiz faydalı olacaktır :

A) *Nominalist* görüş : a_1, a_2, \dots, a_n örnekleri, hepsi birbirlerine bir ve yalnız bir tek yönden *benziyen* yaşantılar olmalıdır. Ancak bu şart gerçekleşirse, örnekler bir anlam-kuralını belirleyebilirler. Eğer bu şart yerine gelmişse, “mavi” nin anlam-kuralı şöyle olur :

- (a) “Mavi” nin anlamı gösterici bir yolla a_1, a_2, \dots, a_n ile belirlenmiştir.
- (b) x yaşantısı a_1, a_2, \dots, a_n yaşantılarına, bunların birbirlerine benzedikleri yönden *benziyor*.

Buna göre, R bağlantısı, yeni bir yaşantı ile örnekler arasındaki bir benzerliktir. Söz konusu özel halde, bu benzerlik bir renk-benzerliğidir. Oysa, bir takım yaşantılar arasında bir *renk-benzerliği* nin tesbiti her türlü dil kurallarından kökel olarak bağımsızdır. (Algılanan iki *mavilik* arasında bir benzerlik görebilmek Türkçe bilmeyi gerektirmez.) “Mavi” nin anlam-kuralını bilmek sadece (a) önermesini bilmek demektir. Fakat “mavi” yi verilen bir x yaşantısına uygulamak için yalnız (a) yi bilmek yetmez, bir de (b) yi, yani bu yaşantı ile örnekler arasında bir renk-benzerliği olduğunu bilmek gerekmektedir. (b) ise istemden bağımsız, keyfe-bağlı olmıyan bir *yargı*’yı veya *inanış*’ı ifade edip, *dil-dışı* bir

empirik olguyu (verilen bir takım yaşantılar arasında bir renk-benzerliğinin bulunması olgusunu) gösterir; dolayısıyla *doğru* veya *yanlış* olabilen hâlis bir önermedir : Söz-konusu benzerlik varsa doğru, yoksa yanlıştır. Nominalist görüş açısından “bu mavidir” (b) önermesiyle *eşdeğer* olduğundan, kendisi de *hâlis bir önerme* olmaktadır.

“Bu mavidir” in, nominalist görüş gereğince, (b) önermesine geri götürülebilmesi için, söz-konusu renk-benzerliğinin gerçekten tesbit edilebilmesi gerekmektedir. Eğer karşılaştırılan bütün yaşantılar aynı bir *görünüşteki an* (specious present) içinde verilmişlerse, böyle bir benzerlik dolaysız olarak ve *düzeltilmez* bir tarzda tesbit edilebilir. Fakat “mavi” nin anlam-kuralını *geçmişte* a_1, a_2, \dots, a_n örnekleri ile *öğrenmişsem*, *şu andaki* bir x yaşantısına “mavi” yi uygulayabilmek için, x ile a_1, a_2, \dots, a_n arasında bir renk benzerliği olduğunu nasıl tesbit edebilirim? Böyle bir tesbit dolaysız olamaz, ancak *dolaylı* olabilir; yani x 'i örneklerin *şu andaki* bellek-imgeleriyle karşılaştırıp, x ile bu *imgeler* arasında bir renk benzerliği olup olmadığını tesbit etmek mümkündür. x ile bu imgeler zamandaş (simultaneous) olduklarından, aralarında bir renk benzerliği olup olmadığı *dolaysız* olarak tesbit edilebilir. Bu durumda “mavi” sözcüğünün anlam-kuralı aşağıda gösterilen şekilde değiştirilmelidir :

- (a) “Mavi” nin anlamı gösterici bir yolla a_1, a_2, \dots, a_n ile belirlenmiştir.
- (b') a_1', a_2', \dots, a_n' , sırasıyla a_1, a_2, \dots, a_n in *şu andaki* bellek-imgeleridir.
- (b'') x yaşantısı a_1', a_2', \dots, a_n' imgelerine, bunların birbirlerine benzedikleri yönden benziyor.

(a) değişmemiş olup salt *dilsel* bir olguyu göstermektedir. (b') ilkece *denetlenemez* (untestable) bir önermedir : Hiç bir zaman (ne bu anın ne geleceğin herhangi bir yaşantısı ile) ne doğrulanabilir ne yanlışlanabilir. Sıkı bir anlam-ayracı bakımından hâlis bir önerme olmayıp, ancak bir *karar*'ı (decree²²) ifade eden bir cümledir. Buna *doğru* veya *yanlış* demek mânasız olur. Bu bakımdan, böyle bir *bellek-önermesi*nden *şüphe etmek* de mânasız olur, dolayısıyla bunlara *kesin* denebilir. Fakat herhangi bir *denetlenebilir* (testable) empirik olguyu göstermediklerini unutmamak gerek.

²² Bk. Lewis /1/, s. 125, Reichenbach /1/, s. 179 ff ve Goodman /1/, s. 98-101.

(b'') ise (b) gibi hâlis bir önerme olup dil-dışı, empirik bir olguyu (x ile imgeler arasında bir renk benzerliği bulunması olgusunu) gösterir. *Objektif* empirik önermelerden ayrımı, birincilerin çeşitli kimseler tarafından (intersubjectively) denetlenebilmesi, (b'') nün ise yalnız bir tek kimse tarafından denetlenebilmesidir. Ayrıca (b'') nin temel-önerme ayrıçalarını yerine getirdiği, yani bir temel-önerme olduğu gösterilebilir.

“Bu mavidir” gibi bir önermenin nominalist açıdan yorumlanmasına A. J. Ayer’in²³ yapmış olduğu ilgi çekici bir eleştirmeyi burada anmak yerinde olacaktır : “Mavi” nin anlamını belirleyen örnekler geçmişe ait olduklarına göre, “bu mavidir” önermesini, “bu” nun gösterdiği yaşantıyla örneklerin şu andaki bellek-imgeleri arasındaki benzerliği ifade eden bir önerme (yukarıdaki (b'')) önermesi olarak yorumlayabilmek için, bu imgeleri söz konusu örneklerin bellek-imgeleri olarak *tekrar-tanınam* (recognize) gerekir. Eğer bu imgeleri bu şekilde tanıyabiliyorsam, bu andaki yaşantımın, “mavi” nin uygulanacağı bir durum olduğunu, bu imgelerden bağımsız olarak *doğrudan doğruya* da tanıyabilirim. (Yâni bir imge, geçmişteki bir yaşantının bellek-imgesi olarak tanınilirse, şu andaki bir yaşantımın önceden öğrenilmiş — “ilk tanıma” — bir kavramın kaplamına girdiği de tanınilir — “tekrar tanıma” —.) Buna karşılık, imgeleri tanıyamazsam, şu andaki yaşantımın bunlara *benzer* olmasının, bu yaşantıyı “mavi” nin uygulanacağı bir durum olarak tanımama hiç de faydası dokunmaz. Her iki halde de bu imgeler gereksizdir. Bu eleştirme, “bu mavidir” in bir benzerlik ifade eden bir önerme olarak yorumlanmasının mânasız olduğunu gösterir. Fakat, aynı andaki yaşantılar arasında bir benzerliğin gerçekleştiğini ifade eden (b'') gibi bir önerme bu eleştirmeye konu olamaz.

Aynı andaki yaşantılar arasında, “benzerlik” gibi, salt yaşantısal bağlantılar ifade eden önermelerin nominalist açıdan yorumlanmaları, Ayer’in yukarıdaki eleştirmesine konu olmamakla birlikte, başka bir güçlüğü yol açmaktadır : “Benzerlik”, “örtüşme”, “alt-üst”, “sol-sağ” gibi yaşantısal bağlantıları ifade eden sözcüklerin anlamı, önünde sonunda *gösterici yolla* öğrenilebileceğinden, bunların anlam-kuralları nominalist yorumlama gereğince bir R benzerlik bağlantısına geri götürülecektir. (Anlamı belirlenen sözcük “renk-benzerliği” ise, R bağlantısı ayrı ayrı

²³ Bk. Ayer /4/, s. 120-121.

renk-benzerlikleri arasındaki soyut benzerliktir.) Bu son R bağlantısı ilk bağlantıdan daha soyut olmakla birlikte gene de *lojik* değil *deskriptif* bir terimdir; yâni anlamı gösterici yolla öğrenilmelidir. Oysa, bu terimin gösterici anlam-kuralı başka bir R bağlantısına geri-götürülecek, v.ö. Bu *durmadan gerilemek* demektir. Durmadan gerilememek için, bu geri-götürme işlemi sonlu sayıdaki basamaktan sonra sona ermeli, yâni *belli bir basamakta* karşılaşılan özel R benzerlik bağlantısı *ilkel bir terim* olarak kabul edilmelidir. Demek oluyor ki, belli bir benzerlik bağlantısını ifade eden sözcüğün anlamını (nominalist görüşe aykırı olarak) daha soyut bir R benzerlik bağlantısı aracıyla açıklayamayacağız. Bu durum nominalizmi çelişmeye düşürür.

Üstelik nominalizm bundan da büyük başka bir güçle karşılaşmaktadır : Bilindiği gibi, nominalizm her *kavram*'ı, *aynı* bir sözcüğün (birbirlerine belli bir şekilde benzeyen) bir çok nesneye uygulanması işlemine geri götürmektedir. Oysa, *Russell*'in²⁴ dediği gibi, her sözcük bir çok örnekleri (word-tokens) olan bir *tümel* (universal) dir. İki ayrı sesi veya mürekkep izini nasıl oluyor da aynı sözcüğün (word-type) *örnekleri* (tokens) olarak tanıyabiliyoruz? Nominalistler bunun, iki ayrı yaşantı arasında belli özel bir benzerliğin tesbiti ile mümkün olduğunu söyleyebilirler. Fakat iki *ayrı* benzerlik tesbitini *aynı* benzerliğin tesbiti olarak nasıl tanıyabiliyoruz? Nominalistler bunu, her iki halde de aynı "benzerlik" sözcüğünü kullanmakla veya her iki benzerliğin birbirine benzediklerini tesbit etmekle açıklamak zorundadırlar. Oysa, her iki şık da durmadan gerilemeyi (infinite regress) içerir. *Russell*, nominalizmi bu bakımdan kesin olarak çürütmüş olduğu kanısındadır.

B) *Kavramcı* (*conceptualist, realist*) görüş. Bu görüş bakımından, "mavi" sözcüğünün anlam-kuralını a_1, a_2, \dots, a_n gibi örneklerle gösterici yolla öğrenmem şöyle olur : İlk şart a_1, a_2, \dots, a_n lerin bir ve yalnız bir tek ortak *niteliği* (*mavilik* niteliğini) taşıyan yaşantılar olmalarıdır. Eğer bu şart yerine gelmişse, a_1, a_2, \dots, a_n ler karşısında, bunların taşıdıkları ortak *niteliği* dolaysız olarak kavrayabilirim (mavi kavramıyla *ilk-tanışma*). İmdi a_1, a_2, \dots, a_n lerle birlikte "mavi" sözcüğünü işitsem, o zaman bu sözcüğün tanışmakta olduğum kavrama uygulandığını gösterici şekilde *öğrenmiş* olurum. Bundan böyle karşılaşacağım herhangi bir x yaşantısının,

²⁴ Bk. *Russell* /1/, s. 24-25, 36, 343-344, 346-347.

a_1, a_2, \dots, a_n örneklerinin belirledikleri niteliği (*mavilik* niteliğini) taşıyıp taşımadığını dolaysız olarak tesbit edebilirim (*tekrar-tanım*, recognition), öyle ki x yaşantısında bu niteliği tanıyorsam, x 'e "mavi" sözcüğünü uygulayabileceğim.

Buna göre "mavi" nin anlam-kuralı (yâni "mavi" sözcüğünün verilen herhangi bir x yaşantısına uygulanma şartları) şöyle dile getirilebilir :

- (a) "Mavi" nin anlam-kuralı a_1, a_2, \dots, a_n örnekleriyle gösterici yolla öğrenilmiştir.
- (b) x yaşantısı, a_1, a_2, \dots, a_n lerin belirledikleri niteliği taşıyor (başka bir deyimle, x örneklerin belirledikleri kavramın kaplamına giriyor.)
- (b) yi bir semantik doğruluk-kuralı olarak şöyle ifade edebiliriz :
 "x mavidir" doğrudur = Dk "x" in gösterdiği yaşantı " a_1 ", " a_2 ", ..., " a_n " lerin gösterdikleri yaşantıların belirledikleri niteliği taşıyor²⁵.

²⁵ Şu anda karşılaştığım x gibi bir yaşantıma "mavi" sözcüğünü uygulamamın analizini daha etraflı olarak şöyle ifade edebiliriz :

(a) Geçmişe ait olaylar.

- i) a_1, a_2, \dots, a_n örnek-yaşantıları aracıyla, bunların belirledikleri kavram'la (yâni hepsine ortak nitelikle) tanıştım (*İlk-tanım*).
- ii) Her bir örnek karşısında "mavi" sözcüğünü işittim. Bu durumdan, örneklerin belirledikleri kavramın adının "mavi" olduğunu, gösterici yoldan öğrendim.

(b) Şu andaki olaylar.

- i) x yaşantısı karşısında, x 'in belli bir niteliği (*mavilik* niteliğini) taşıdığını dolaysız olarak tesbit ediyorum. (*Tekrar-tanım*, "recognition".)
 (Şu andaki x yaşantımda belli bir duyusal niteliği *tekrar-tanımam*, bu nitelikle, geçmişe ait bir takım örnek-yaşantılar aracıyla tanışmış olmamı gerektirir. Ama bu örnekleri birer bireysel yaşantı olarak şu anda hatırlamam hiç te gerekli değildir.
- ii) (Tekrar-) tanıdığım bu kavramın adının, "mavi" sözcük-tipi olduğunu hatırlıyorum.
- iii) (b) i ve (b) ii öcüllerinden "x mavidir" sonucunu çıkarıp, "x mavidir" cümlesinin doğruluğunu belgelemiş oluyorum.

Görülüyor ki, kavramcı görüş bakımından, "x mavidir" cümlesi çıkarımsal, yâni dolaylı olarak belgelenir. Ama bu cümlemin ifade ettiği *dil-dışı yargı* (*tekrar-tanım*) dolaysız olarak belgelenir, öyle ki "x mavidir" bir *temel-cümle* (basic sentence) olmakla birlikte, bir *temel-yargı*'yı (basic judgment) ifade etmektedir. Şu halde "bu mavidir" in anlamı olan *önerme*'ye yasaya uygun olarak *temel-önerme* (basic proposition) denilebilir.

(a) salt dilsel bir olguyu göstermektedir. (b) ise, x yaşantısı ile örnekler arasında belli özel bir R bağlantısının gerçekleştiğini ifade edip, *dil-dışı* empirik bir olguyu (x 'in mavilik niteliğini taşıması olgusunu) gösteriyor. Bu olgu, dolaysız olarak ve *düzeltilmeyecek şekilde* tesbit edilebileceğinden, kavramcı görüş bakımından "bu mavidir" önermesi, *doğru* ve *yanlış* niteliklerini mânalı olarak taşıyabilen, hem de bir *temel-önerme* olan, hâlis bir empirik önermedir²⁶.

²⁶ Klâsik kavramcılıktan ayrı fakat bir bakıma gene de bu görüş çerçevesine giren iki çağdaş öğretiyi vardır: *Qualia* ("quale" nin çoğulu) *teorisi* ve *Gestalt-teorisi*.

Qualia-teorisi'ne göre (Bk. *Russell* /1/, s. 127 ff, ve /2/, s. 297 ff, *Goodman* /1/, s. 147 ff.) bütün somut yaşantılar bir araya gelmiş (compresent) quale'lerden kurulu birer kümeden başka bir şey değildirler. Bir duyuru-verisinin subjektif uzayda (görme-alanı, işitme-alanı, dokunma-alanı v.b.g.) kapladığı yer de özel bir *quale* sayılmaktadır. Üstelik, *Goodman*, subjektif zamanın anlarını bile birer *quale* saymaktadır. *Russell* ise, *Goodman*'ın bu tutumuna itiraz etmiştir (Bk. *Goodman*, /1/, s. 284 n). *Qualia-teorisi*'ne göre, "bu mavidir" önermesindeki "bu" işaret-sözcüğünün gösterdiği nesne bir somut yaşantı (duyuru-verisi) olarak değil, böyle bir duyuru-verisinin subjektif uzayda kapladığı yer olarak yorumlanmalıdır. Örneğin, "bu mavidir" dediğimde, görme-alanımın *orta*'sını kast ediyorsam, "bu mavidir" önermesi, "*mavi quale*'si *orta-yer* (centrality) *quale*'si ile bir aradadır" diye yorumlanmalıdır. İki *quale*'nin bir arada olması *dolaysız* olarak tesbit edilebilen *dil-dışı empirik* bir olgu olduğundan, *qualia-teorisi* bakımından "bu mavidir" gibi önermeler hâlis birer empirik önerme niteliğini taşıyan temel-önermelerdir. (*Goodman*'ın görüşü bakımından ise "bu mavidir", "*mavi, orta-yer* ve *şimdiki-an* quale'leri bir aradadırlar" tarzında yorumlanmalıdır.)

Gestalt-teorisi'ne gelince; *qualia-teorisi* gibi bir felsefe öğretisi olmayıp, modern psikolojinin deneyime dayanan hâlis bilimsel bir teorisidir. Bu teoriye göre dolaysız yaşantılar (algılar, imgeler, v.b.g.) eskiden sanıldığı gibi bir takım *atomsal* duyum (sensation) veya izlenim (impressions) lerden kurulu olmayıp, duyuşal nitelikler, duyuşal şekiller ve duyuşal bağlantılardan kurulu, "Gestalt" adı verilen birer *bütün* (whole) veya *strüktür* durumundadırlar. Buna göre, yaşantı-nitelikleri ve bağlantıları (özel bir kavramsal-görü ile değil) dolaysız olarak, salt *empirik* bir şekilde tesbit edilebilirler. Şu halde Gestalt-teorisine göre, " x mavidir" gibi bir önerme; verilmiş olan karmaşık bir gestalt-yaşantısı olarak yorumlanan x 'in strüktüründeki belli bir niteliğin (*mavilik* niteliğinin) dolaysız olarak tesbitini tasvir eder. Klâsik kavramcılığa göre sadece yaşantıların yapı taşları olan atomsal duyumlar empirik olarak (yani duyuşlarla) tesbit edilebilirler; bu duyumların nitelikleri ve aralarındaki bağlantılar ise ancak birer zihin aktı olan *kavramsal-görü* ile tesbit edilebilirler. Buna karşılık, Gestalt teorisi duyumların verileri olarak sayılan atomsal duyumların varoluşunu büsbütün inkâr ediyor, öyle ki duyuşal nitelik ve bağlantıları duyuru-verilerinin dışında bırakılacak olursa, duyuru-verisi diye bir şey kalmıyor. O halde atomsal duyumları kabul etmezsek, yaşantısal nitelik ve bağlantıların (yani gestalt'ların) tesbitini, intellekt'e ait olmanın hâlis empirik bir işlem saymak zorundayız.

“Mavi” sözcüğünün anlam-kuralının *kavramcı* açıdan yorumlanması, *nominalist* açıdan yorumlanmasının uğradığı yıkıcı eleştirmelere konu olmamaktadır :

i) Şu andaki bir x yaşantımı *mavi* olarak tanımam, (nominalist görüşte olduğu gibi) x 'i a_1, a_2, \dots, a_n örnekleriyle karşılaştırmamı gerektirmez. Bu örnekleri *bireysel* birer yaşantı olarak büsbütün unutmuş bile olsam, bunların belirlemiş oldukları *kavramı* (*mativlik* niteliğini) gene de tanıyabilirim. Nitekim kavramsal *tekrar-tanıma* bireysel yaşantıların hatırlanmasından bağımsızdır.

ii) “Benzerlik” teriminin gösterici yolla öğrenilmesi, (nominalist görüşte olduğu gibi) durmadan gerilemeye yol açmaz. Nitekim “benziyor” sözcüğünün anlam-kuralını gösterici yolla bir takım $(a_1, b_1), (a_2, b_2), \dots, (a_n, b_n)$ örnek yaşantı-çiftleri ile şöyle öğrenirim : Örnek yaşantı-çiftlerine “benziyor” sözcüğünün uygulandığını, yani “ a_1 b_1 e benziyor”, “ a_2 b_2 ye benziyor” ..., a_n b_n e benziyor” sözlerini işitirim, öyle ki bir yandan bu yaşantı-çiftlerinin belirledikleri kavramla (*benzerlik*-bağlantısıyla) *tanışmış* olur, öbür yandan da bu kavrama “benziyor” sözcüğünün uygulandığını *öğrenmiş* olurum. Bundan böyle karşılaşacağım herhangi bir (x, y) yaşantı-çiftinde bu kavramı tanıyıp (*tekrar-tanıma*), “benziyor” sözcüğünü uygulayabilirim. Görülüyor ki, nominalist görüşte her özel benzerlik-bağlantısının gösterici anlam-kuralı ancak başka türden bir benzerlik-bağlantısına geri götürülmek suretiyle belirlenebildiği halde, kavramcı görüşte böyle bir durum yoktur.

iii) İki ayrı sözcük-örneklerini (word-tokens) *aynı* bir sözcüğün (word-type) örnekleri olarak tesbit etmem, (nominalist görüşte olduğu gibi) durmadan gerilemeye yol açmaz. Böyle bir tesbiti yapmam, verilen ayrı iki yaşantıda aynı *şekil-qualé*'sini *tanımam* demektir. Örneğin, “mavi” sözcüğünün işittiğim ilk örnekleri, m_1, m_2, \dots, m_n işitme-algıları olsun. *Sözcük-tipi* (word-type) olarak “mavi” sözcüğüyle, m_1, m_2, \dots, m_n yaşantılarının belirledikleri *ortak nitelik* olarak tanışmış olurum, (*ilk-tanıma*); öyle ki bundan böyle karşılaşacağım herhangi bir m işitme-algısının, bu niteliği taşıyıp taşımadığını tanıyabilirim (*tekrar-tanıma*). (Bu nitelik işitme-duyusuna ait bir *şekil-qualé*'sidir.)

Görülüyor ki kavramcı görüş, nominalizmin karşılaştığı bütün güçlükleri kolaylıkla çözmektedir. Fakat bu çözümler salt

sözel (verbal) olarak kalmaktadır. Gerçekte, *tümeller*'in (universals) varoluşuna inanış anlamındaki kavramcılık, hiç bir şey açıklayamaz. Nitekim kavramcı görüş, "x mavidir" gibi bir önermenin anlamını, önünde sonunda "x yaşantısı mavilik niteliğini taşıyor" (veya "x mavi tümelinin kaplamına giriyor") önermesiyle açıklamaktan ileri gidemez. Böyle bir açıklama ise, "afyonun uyutmasını bir uyutma niteliği taşımasıyla açıklanmasını" (l'opium endort parce qu'il a la vertue dormitive) andırır.

C) *Davranışçı (behaviorist) görüş*. Algı ve imge gibi yaşantılar uyarım (stimulus) görevinde olup tepki (response, reaction) denilen belli özel davranışlara yol açarlar. Uyarım ile tepki arasındaki bağlantı bir tepke (reflex) dir. Her uyarım şartlanmış tepke (conditioned reflex) yolu ile yeni tepkiler kazanabilir. Öğrenme (learning), verilen uyarımların şartlanmış tepke yolu ile yeni tepkiler uyarabilmeleri, yâni yeni bir alışkanlığın meydana gelmesi demektir. Buna göre, "mavi" sözcüğünün anlam-kuralının gösterici yolla öğrenilmesi şöyle açıklanabilir : a_1, a_2, \dots, a_n gibi örnek-yaşantılar (bir takım nesnelere algılanması) karşısında, "mavi" sözcüğünün işitilmesi yaşantıları sırasıyla m_1, m_2, \dots, m_n olsun. m_1 işitme-algısı a_1 görme-algısının hemen ardında geldiğinden, a_1 ile m_1 arasında bir bitişiklik (contiguity) bağlantısı kurulmuştur. Aynı durum $(a_2, m_2), \dots, (a_n, m_n)$ çiftleri için de vardır. m_1, m_2, \dots, m_n yaşantılarına özgü (appropriate) tepkiyi M ile gösterelim. M tepkisi özellikle (taklit yetisinden ötürü) "mavi" sözcüğünü söylemek eğilimini de kapsar. Bu durumda bir şartlanmış tepke meydana gelir, öyle ki her mavi bir nesne algılandığında "mavi" sözcüğünü işitmiş olan bir kimse, bundan böyle, "mavi" sözcüğünü işitmeden de mavi bir nesneyi algıladığı zaman, bu sözcüğü işitmeğe özgü M tepkisini (özellikle "mavi" demek eğilimini) göstermek yeteneğini kazanmış olur. "Mavi" nin anlam-kuralının gösterici yolla öğrenilmesi, bu yeteneğin kazanılmasından başka bir şey değildir.

Buna göre, "mavi" nin anlam-kuralı (yâni "mavi" sözcüğünün verilen herhangi bir x yaşantısına uygulanabilme şartları) şöyle dile getirilebilir :

- (a) Mavi olarak tanınan her yaşantı karşısında, "mavi" sözcüğünü işitmeğe özgü M tepkisini göstermek alışkanlığı kazanılmıştır.

(b) x yaşantısı *mavi* olarak tanınıyor.

İmdi, davranışçı görüş gereğince aşağıdaki tanımlar yapılabılır :

- i) Bir yaşantının *mavi* olarak tanınması, bu yaşantının a_1, a_2, \dots, a_n örnekleriyle aynı türden bir yaşantı olması demektir.
- ii) Bir yaşantının a_1, a_2, \dots, a_n lerle aynı türden olması, bu yaşantının a_1, a_2, \dots, a_n lere özgü tepkiye yol açması demektir.

a_1, a_2, \dots, a_n lere özgü tepkiyi A ile gösterelim. O zaman “mavi” nin anlam-kuralı şu biçimi alır :

(a') a_1, a_2, \dots, a_n örneklerine özgü A tepkisine yol açan her yaşantı karşısında, “mavi” sözcüğünü işitmeye özgü M tepkisini (özellikle “mavi” demek eğilimini) göstermek alışkanlığı kazanılmıştır.

(b') x yaşantısı, a_1, a_2, \dots, a_n lere özgü A tepkisine yol açıyor.

(b') yi üst-dilde bir semantik doğruluk-kuralı olarak şöyle ifade edebiliriz :

“ x mavidir” doğrudur = Dk “ x ” in gösterdiği yaşantı, “ a_1 ”, “ a_2 ”, ..., “ a_n ” lerin gösterdikleri yaşantılara özgü A tepkisine yol açıyor.

(a') “mavi” sözcüğünün anlam-kuralının gösterici yolla öğrenildiğini, yani salt dilsel bir olguyu ifade etmektedir. (b') ise, x yaşantısı ile örnekler arasında belli özel bir R bağlantısının gerçekleştiğini ifade edip, *dil-dışı empirik* bir olguyu (x 'in A tepkisine yol açması olgusunu) gösteriyor.

“Mavi” sözcüğünün anlam-kuralının *davranışçı* açıdan yorumlanması da, nominalizmin karşılaştığı güçlükleri çözmektedir:

i) Şu andaki bir x yaşantımı *mavi* olarak (yani a_1, a_2, \dots, a_n örnekleri türünden) tanımam, (nominalist görüşte olduğu gibi) x 'i örneklerin şu andaki bellek-imgeleriyle karşılaştırmamı gerektirmez; nitekim x 'i *mavi* olarak tanımam, örneklerle özgü tepkiyi göstermem demektir. Böyle bir tepkiyi göstermem için, bu örnekleri bireysel yaşantılar olarak hatırlamam gerekli değildir.

ii) “Benzerlik” terimini gösterici yolla öğrenmem, davranışçı görüş gereğince şöyle olur : (a_1, b_1) , (a_2, b_2) , ..., (a_n, b_n) örnek yaşantı-çiftleri ile “benziyor” sözcüğünün işitilmesi yaşantıları arasında

birer *bitişiklik* bağlantısı kurulup, bunun sonucunda bir şartlanmış tepke meydana gelmektedir, öyle ki bundan böyle karşılaşacağın bir (x, y) yaşantı-çifti, örneklere özgü tepkiye yol açarsa; (x, y) karşısında, “benziyor” sözcüğünü işitmeğe özgü tepkiyi (özellikle “x ile y birbirlerine benziyorlar” sözlerini söylemek eğilimini) göstereceğim. Burada da durmadan gerileme hali yoktur. iii) İki ayrı sözcük-örneklerini (word-tokens) aynı bir sözcüğün örnekleri olarak tesbit etmem, bu iki yaşantı karşısında aynı tepkiyi göstermemle olur. Durmadan gerileme hali yoktur.

Öte yandan, “bu mavidir” in davranışçı görüş açısından yorumlanması, (kavramcı yorumlamada olduğu gibi) hiç te *totolojik* olmayıp, hâlis bir açıklama gibi görünmektedir. Fakat bu görüş te bir takım güçlüklerle yol açmaktadır :

Dar anlamda, davranışçılık *fizikalist* bir teoridir, öyle ki bu görüş bakımından, x 'in A tepkisine yol açması olgusu, *nedensel* bir bağlantı olarak sayılıp, A tepkisi, ilkece çeşitli kimseler tarafından (intersubjectively) denetlenebilen bir takım belli özel *beden* tavır ve hareketleri ile fizyolojik değişimlerden kurulu olarak yorumlanmaktadır. O zaman “x mavidir” türünden bir önerme (x 'in A tepkisine yol açması anlamına geldiğinden), *düzeltilenmiyecek şekilde* doğrulanabilen bir temel-önerme olmayıp, ancak bir dereceye kadar *pekiştirilebilen* bir varsayım niteliğinde olan *objektif* bir empirik önerme olur. Oysa, karşılaştığım bir duyu-verisini, hiç te bedenimde yol açtığı fiziksel değişimleri gözlemeden, *dolaysız* bir şekilde *mavi* olarak *tanıyabilirim*. Üstelik, bir an için söz-konusu fizikalist yorumlamayı kabul etsek bile, bedenimdeki fiziksel değişimleri tasvir eden önermelerin pekiştirilmesi (bu yazının başında gösterildiği gibi) önünde sonunda bir takım dolaysız olarak belgelenebilen sübjektif²⁷ empirik önermelerin doğrulanması anlamına geldiğinden, gene de *fizikalist-davranışçı* açıdan açıklanamayan önermelerin kabul edilmesi gerekecektir. Demek ki bu görüşle yetinmemiz imkânsızdır.

III. *Temel-önermelerin işlemci bir açıdan açıklanması.*

Şimdiye kadar incelediğimiz her üç görüş te “bu mavidir” gibi bir önermenin anlamını yeterli bir tarzda açıklayamadığına

²⁷ Bk. Russell /1/, s. 21-22.

göre, başka bir yola başvurmamız gerekiyor. Bunun için de *davranışçı* görüşten kalkarak, onu dar *fizikalist* anlamından kurtarıp, salt *fenomenalist* bir açıdan yorumlayacağız. Fenomenalist davranışçılığa *işlemcilik* (operationalism) de diyeceğiz. Bu görüş bakımından, x gibi bir yaşantının X ile göstereceğimiz bir tepkiye yol açması, bir *nedensellik* bağlantısı değildir, öyle ki “uyarım”, “tepki”, “tepke” (reflex) ve “şartlanmış tepke” terimlerini (*mekanist* çağrışımlarından dolayı) kullanmak yersiz olur. Buna göre “uyarım” yerine “pasif yaşantı” (veya kısaca “*yaşantı*”), “tepki” yerine aktif yaşantı”, “davranış” veya ‘işlem’ (operation), “şartlanmış tepke” yerine de “*hayvansal çıkarım*” (animal inference²⁸) diyeceğiz. Göz önüne alacağımız bütün davranışlar, *dolaysız* olarak tesbit edilebilen bilinçli (gerçek veya mümkün) *işlemler*, yâni *aktif yaşantılar*’dan kurulu olacaktır.

x gibi bir yaşantının bir X davranışına *yol açması*, x karşısında X in kaplamına giren işlemleri *yapmam* veya bu işlemleri yapmağa *yatkın* (disposed²⁹) olmam demektir. “Bir işlemi yapmağa *yatkınım*” demek, “bir takım elverişli (appropriate) şartlar yerine gelseydi, bu işlemi yapardım” demektir. Örneğin, x gibi bir yaşantının karşısında, “bu mavidir” demeğe *yatkın* olmam, “‘bana x in rengi nedir?’ diye sorulsaydı, ‘bu mavidir’ derdim” önermesiyle dile getirilebileceğimiz bir durumda olmam demektir. Gerçekte böyle bir soru sorulmıyabilir, fakat böyle bir *yatkınlığım* (disposition) varsa, söz-konusu önerme (tüm olarak) gene de *doğru* sayılmalıdır. Bu gibi önermelere (koştuıkları şart gerçekleşmediğinden ötürü *olana-aykırı şart-önermeleri* (counterfactual conditionals, contrary-to-fact conditional statements, veya subjunctive conditionals³⁰) denilmektedir. Bunlar çağdaş analitik felsefede gittikçe daha önemli bir rol oynamaktadır.

Amacımız “bu mavidir” gibi bir önermenin anlamını açıklamaktır. Bu önermenin anlamı da “mavi” sözcüğünün anlamına bağlıdır. “Mavi” sözcüğünü *anlamam*, karşılaştığım x gibi her-

²⁸ Bk. *Russell* /2/, s. 167 ff, 182-183.

²⁹ Bk. *Pap* /1/, s. 139-155; A. J. Ayer “Thinking and Meaning” (Inaugural Lecture, London, H. K. Lewis, 1947) ve G. Ryle “The Concept of Mind”, (Hutchinson, London, 1949), s. 116 ff.

³⁰ Bk. *Pap* /1/, s. 139-155; H. Reichenbach, “Nomological Statements and Admissible Operations”, (North-Holland, Amsterdam, 1954) ve N. Goodman, “Fact, Fiction and Forecast”, (Harvard U.P., 1955).

hangi bir (görme -) yaşantıma bu sözcüğün uygulanıp uygulanamayacağına karar verme yeteneğinde olmam demektir. Gerek *nominalist* gerek *kavramcı* görüşte böyle bir karara çıkarım yoluyla varmaktayım. *Nominalist* açıdan, x 'i "mavi" nin anlam-kuralını gösterici şekilde belirlemiş olan geçmişe ait a_1, a_2, \dots, a_n gibi örnek yaşantıların şu andaki a_1', a_2', \dots, a_n' bellek-imgeleriyle karşılaştırıp, aralarında bir renk-*benzerliği* tesbit edersem, "mavi" nin x 'e uygulanabileceği sonucunu çıkarırım. *Kavramcı* açıdan ise, x 'in belli bir *niteliği* taşıdığını tesbit edip, bu niteliğin adını "mavi" olarak öğrendiğimi hatırlarım. Bundan da x 'e "mavi" sözcüğünün uygulanabileceğini çıkarırım. Buna karşılık *davranışçı* görüş bakımından, x 'e "mavi" sözcüğünü uygulamam, lojik bir çıkarım sonucu olarak değil, bir *nedensellik* (causal) bağlantısı niteliğini taşıyan bir *şartlanmış tepke* ile açıklanmaktadır. *Fenomenalist-işlemci* açıdan ise, *yalnız tek bir anlık* yaşantıların tasviri ile yetinmek zorunda olduğumuzdan, "mavi" gibi bir sözcüğü, geçmişe ait bir takım örnek-yaşantılar aracıyla gösterici yoldan ne şekilde öğrenmiş olduğum problemi konu-dışı kalmaktadır. Bizi ilgilendiren, sadece "mavi" sözcüğünü öğrenmiş bulunmamın şu andaki durumumda ne gibi bir değişiklik meydana getirmiş olduğudur. İşte, "mavi" sözcüğünün anlam-kuralını öğrenmiş bulunmam, şu andaki herhangi bir x yaşantıma "mavi" sözcüğünün uygulanıp uygulanamayacağına, hiç bir lojik çıkarım yapmadan, salt *kendiliğinden*, (*Russell*'in deyişiyle *hayvansal çıkarım* yolu ile) karar verebilmem, yani bu gibi işlemleri belli şartlar altında yapmağa *yatkın* olmamdan başka bir şey olmasa gerek. Böyle bir yatkınlığın nasıl *kazanılmış* olduğu sorusu ise, *nedensel* bir problem olduğundan, fenomenalist metoda dayanan bir felsefenin konusu dışında kalıp, *bilim* (biyoloji ve psikoloji) tarafından araştırılmalıdır. Davranışçı psikolojinin bu probleme *şartlanmış tepke* yolu ile verdiği çözüm, böyle bir bilimsel açıklama denemesi olarak sayılabilir.

İmdi, "mavi" sözcüğünün anlam-kuralını gösterici yolla öğrenmiş olduğumu, yani bu sözcüğü belli şartlar altında kullanmak yatkınlığımı kazanmış bulunduğumu kabul edelim. O zaman, "mavi" sözcüğünü istediğim bir görme-yaşantıma (örneğin bir kırmızılık algısına) *mânalı*³¹ bir şekilde uygulayabilirim. Oysa bu kulla-

³¹ x yaşantısı bir *kırmızı* duyu-verisi olduğunda, "x mavidir" sözlerinin *mânasız* olmadıklarını, şöyle gösterebiliriz :

(a) "x mavi değildir" (nâsnel-dile ait) doğru bir önermedir.

nışlardan bazılarının *yerinde* (appropriate), bazılarının ise *yersiz* olduklarını tesbit etmekteyim. (“Mavi” nin mavi bir duyu-verisine uygulanması *yerinde*, kırmızı bir duyu-verisine uygulanması ise *yersiz* bir işlemdir.) Şu halde “mavi” sözcüğünün *yerinde* kullanılmasının *ayraç*’larını (criterion) araştırmalıyız. “Mavi” sözcüğünü belli bir yaşantı karşısında *kendiliğinden*³² söylemiş olmamın böyle bir *ayraç* olduğu sanılabilir. Fakat bu doğru değildir. Nitekim *dil-sürçmesi* (lapsus linguae) *yerinde* olmıyan bir kullanım olduğu halde *kendiliğinden* meydana gelir. Şu halde *kendiliğindenlik*, *yerinde* kullanımın yeterli bir şartı olamaz. Üstelik *x* gibi bir yaşantı karşısında *kendiliğinden* “mavi” demem, *x* ile “mavi” demek eylemi arasında belli bir *nedensellik* bağlantısının bulunması anlamına gelir. Böyle bir bağlantının gerçekleştiğini *dolaysız* olarak tesbit etmek mümkün olmadığından, “mavi” sözcüğünü *kendiliğinden* söylediğimi hiç bir zaman *kesin* olarak bilemem. Başka bir deyimle, “*x* karşısında *kendiliğinden* ‘mavi’ diyorum” önermesi, ancak bir dereceye kadar pekiştirilebilen, bir varsayım niteliğinde olup, psikoloji *biliminin* çerçevesine girmektedir. Oysa, “mavi” sözcüğünün *yerinde* kullanılıp kullanılmadığını *dolaysız* ve düzeltilemeyecek şekilde tesbit edebilirim. Şu halde aradığımız *ayraç*, hiç bir şekilde *kendiliğindenlik* değildir.

Gerçekten, “mavi” sözcüğünü bir mavi duyu-verisine uygulamamın *yerinde* olduğunu bilmem için, hiç de bu sözcüğü *kendiliğinden* söylemiş olup olmadığını araştırmama lüzum yoktur. Böyle bir kullanımın *yerinde* olduğunu özel bir *uygunluk-duygusu*’nu duymakla tesbit ederim. “Mavi” sözcüğünün bir kırmızı duyu-verisine uygulanmasının *yersiz* olduğunu da, özel bir *aykırılık-duygusu* duymakla tesbit ederim. Bir kırmızılık algıladığım-

³² Bk. *Russell* /1/, s. 204-205, 212, 215. *Russell*, *kendiliğinden* söylenen sözlerin *yalan* olamayacağını ileri sürmektedir (“*spontaneous language cannot lie*”).

(b) “ ‘*x* mavidir’ yanlışır” (üst-dile ait) doğru bir önermedir.

(c) “ ‘*x* mavidir’ sözleri yalandır” (üst-dile ait) doğru bir önermedir.

Bir deyimın *mânalı* olması, doğru bir önermenin bir bileşeni olmasayile tanımlanabileceğinden, (a), (b) veya (c) yi kabul eden herkes, “*x* mavidir” deyiminin (*x* kırmızı bir duyu-verisi olduğu halde) *mânalı* olduğunu kabul etmek zorundadır. Oysa, (c) nin herkes tarafından kabul edileceği kanısındayız. Şu halde “*x* mavidir” *mânalı* bir deyimdir. Öte yandan (b) yi kabul eden herkes, “*x* mavidir” i, yalnız *mânalı* bir deyim olarak değil, üstelik (yanlış) bir *önerme* olarak kabul etmek zorundadır. Ancak (b) yi kabul etmiyen (değil sıradan kimseler) filozoflar bulunabilir.

da “bu mavidir” sözlerini kullanmakta serbestim, ama bu sözleri söylediğim zaman, özel bir aykırılık duygusu duymamak elimde değildir. Aynı şekilde, bir mavilik algıladığımda “bu mavidir” sözlerini kullanmakta serbestim. Ama bu sözler karşısında özel bir uygunluk-duygusu duymamak elimde değildir. Fenomenalist görüş bakımından, (nedensellik kavramı kullanılmadığından) herhangi bir işlemi yapıp yapmamak *keyfe-bağlı* bir karar işidir. Yapılabilen her işlem, pozitif veya negatif belli özel bir *duygu*'ya³³ yol açar, öyle ki pozitif bir duyguya yol açan işlemler gerçekleştirilip, negatif bir duyguya yol açanlar durdurulur. Ancak işlemlerin yol açtıkları duygularla bu şekilde düzenlenmeleri, nedensel bir tarzda yorumlanmamalıdır; öyle ki pozitif bir duyguya yol açan bir işlemi gerçekleştirip, negatif bir duyguya yol açan bir işlemi durdurmak, gene de ilkece keyfe-bağlı birer davranış sayılmalıdır. Buna karşılık, verilen bir işlemin belli bir (pozitif veya negatif) duyguya yol açması keyfe-bağlı olmıyan *empirik* bir olgudur.

Bu açıklamalara göre, “mavi” sözcüğünün karşılaştığım bir görme-yaşantısına *yerinde* uygulanmasının *ayracı*, bu sözleri söylediğim zaman özel bir *uygunluk-duygusu* duymamdan başka bir şey olmasa gerek. Böyle bir duyguyu *dolaysız* olarak ve düzeltilemeyecek şekilde tesbit edebilirim. Şu halde “x mavidir” sözleri, *fenomenalist-işlemci* görüş bakımından, x'e “mavi” sözcüğünün uygulanmasının belli özel bir uygunluk-duygusuna yol açtığını dile getirmektedirler. Böyle bir olgu ise *dil-dışı*, keyfe-bağlı olmıyan *empirik* bir olgu olduğundan, “bu mavidir” i *doğru* ve *yanlış* niteliklerini taşıyabilen hâlis bir empirik önerme saymamız gerekir. Nitekim “x mavidir” için şöyle bir semantik *doğruluk-kuralı* ortaya koyabiliriz :

“x mavidir” *doğrudur* = Dk “x” ile gösterilen yaşantıma “mavi” sözcüğünü uygulaysaydım (yâni “bu mavidir” i evetleseydim), belli özel bir uygunluk-duygusu duyardım.

Öte yandan, “mavi” nin anlam-kuralını gösterici yolla öğrenmiş bulunmamı da, kendiliğindenlik niteliğini kullanmadan, bu gibi duygularla ifade edebiliriz. Buna göre, “mavi” nin anlam-

³³ Bk. N. Wiener, “Cybernetics” (Wiley, New York, 1948), s. 149-152. Wiener şartlanmış tepkenin oluşunu *duygusal ton*'lar (affective tones) aracıyla açıklıyan bir model tasvir etmektedir.

kuralı (yâni, “mavi” sözcüğünün herhangi bir x yaşantısına uygulanabilme şartları) şöyle dile getirilebilir :

- (a) *Herhangi bir görme-yaşantıma “mavi” sözcüğünü uyguladığımda, belli özel bir uygunluk — veya aykırılık — duygusu duymak yatkınlığını kazanmış bulunuyorum.*
- (b) *x yaşantısına “mavi” sözcüğünü uygulasaydım, belli özel bir uygunluk-duygusu duyardım.*

(a) “mavi” sözcüğünün anlam-kuralını gösterici yolla öğrenmiş bulunduğumu ifade ettiğinden, salt dilsel bir olguyu göstermektedir. Buna karşılık, (b) dil-dışı empirik bir olguyu göstermektedir. “Bu mavidir” önermesinin *dolaysız olarak belgelenmesi*, işte böyle bir olgunun gerçekleşmesi ile açıklanabilir. “x mavidir” gibi bir önermeyi dolaysız olarak belgelemek, bu sözler x yaşantısı karşısında evetlendiğinde, özel uygunluk-duygusunun dolaysız olarak tesbit edilmesinden başka bir şey olmasa gerek. Şu halde işlemci görüş bakımından, “bu mavidir” gibi önermeler, hâlis birer empirik önerme olan *temel-önermeler*’dir.

Bir temel-önermenin *doğrulanması*, bu önermenin dolaysız olarak belgelenmesinden başka bir şey değildir. Buna göre “x mavidir” in doğrulanması, x yaşantısı karşısında “bu mavidir” sözlerini söyleyip (buna *doğrulama-işlemi* diyebiliriz), bir uygunluk-duygusu duymam anlamına gelecektir³⁴. x yaşantısına, “x mavidir” önermesinin *doğrulayan*’ı (verifier³⁵) diyeceğiz. Buna göre, bir temel-önermenin doğrulayıcısı tarafından *düzeltilmeyecek* şekilde doğrulandığını görüyoruz. Nitekim her yaşantı tek anlık olduğundan, “x mavidir” gibi bir temel önermeyi x ile doğruladıktan hemen sonra, bu x yaşantısı kaybolacağına, dolayısıyla artık başka bir doğrulayıcıya raslamam *lojik* bakımdan (yâni “x mavidir” in anlamı gereği) imkânsız olduğuna göre, bu önermeyi yeniden doğrulayıp ilk doğrulama işleminin sonucunu denetlemem mümkün olamayacaktır. Ancak bir temel-önermenin *düzeltilmezliği* (in corrigibility) hiç te *kesin* olmasını gerektirmez. Nitekim uygunluk - ile aykırılık duyguları bir dikotomi meydana getirmeyip, aralarında sürekli bir derecelenme vardır. Buna göre, bir temel-önermenin doğrulama-işlemi sonunda duyduğum uy-

³⁴ “x mavidir” in *yanlışlanması*, x karşısında “bu mavidir” sözlerini kullanıp, özel bir aykırılık-duygusu duymam demektir.

³⁵ Bk. *Russell /2/, s. 149.*

gunluk-duygusunun *derecesi*, önermenin bu doğrulama ile kazanmış olduğu *doğrumsuluk-derecesi* olarak yorumlanabilir. Ama bu doğrumsuluk-derecesi ilerki yaşantılarımla *düzeltilemez*.

Yaptığımız inceleme sonunda, “bu mavidir” sözlerinin, *doğru* ve *yanlış* niteliklerini taşıyabilen, dolayısıyla doğrulanabilen bir *cümle* (sentence) meydana getirdiklerini gördük. Şimdi de, bu sözlerin dil-dışı değilse bile, diller-arası (interlinguistic) bir *önerme*’yi (proposition) dile getirdiklerini gösterelim: “x mavidir” sözlerinin anlamı, *nedensel* bir açıdan, x karşısında bu sözleri *hayvansal çıkarım*’la (kendiliğinden, içtepi ile) söylemiş olmama geri götürülmektedir. Ama “x mavidir” in lojik anlamı bundan ibaret değildir. Nitekim “x mavidir” i evetliyorsam, bu sözlerin herhangi başka bir dildeki karşılığını da evetlemeğe yatkınım demektir. İşte “x mavidir” sözlerinin dile getirdikleri *önerme*’yi (Platon dünyasında bir *idea* olarak değil de) böyle bir *yatkınlık*’la yorumlayabiliriz.

BİBLİYOGRAFİ

AYER, A. J.,	/1/	“Language, Truth and Logic” (Golancz, London 1986.)
”	/2/	“The Criterion of Truth” (<i>Analysis</i> , 1935; “Philosophy and Analysis” derlemesinde tekrar basılmıştır.)
”	/3/	“Verification and Experience” (<i>Proc. Arist. Soc.</i> 1936-37; “Logical Positivism” derlemesinde tekrar basılmıştır.)
”	/4/	“Basic Propositions” (“Philosophical Analysis” ed. M. Black, 1950; “Philosophical Essays” derlemesinde tekrar basılmıştır.)
CARNAP, R.,	/1/	“Die physikalische Sprache als Universalsprache der Wissenschaft” (<i>Erkenntnis</i> , cilt II, 1931-32.)
”	/2/	“Über Protokollsätze” (<i>Erkenntnis</i> , cilt III, 1933.)
”	/3/	“Truth and Confirmation” (“Readings in Philosophical Analysis”, 1949.)
GOODMAN, N.,	/1/	“The Structure of Appearance” (Harvard U.P., 1951.)
HEMPEL, C. G.,	/1/	“Some Remarks on ‘Facts’ and Propositions” (<i>Analysis</i> , cilt II, 1934-35.)
”	/2/	“Some Remarks on Empiricism” (<i>Analysis</i> , cilt III, 1935-36.)
JUHOS, B. von,	/1/	“Kritische Bemerkungen zur Wissenschaftstheorie des Physikalismus” (<i>Erkenntnis</i> , cilt IV, No. 6, 1934.)
”	/2/	“Empiricism and Physicalism” (<i>Analysis</i> , cilt II, No. 6, 1934-35.)

- JUHOS, B. von, /3/ "Some Modes of Speech of Empirical Science" (*Analysis*, 1935-36.)
- " /4/ "Negationsformen empirischer Saetze" (*Erkenntnis*, cilt IV, No. 1, 1936.)
- " /5/ "The Truth of Empirical Statements" (*Analysis*, 1936-37.)
- " /6/ "The Empirical and the Grammatical Doubt" (*Analysis*, 1937-38.)
- LEWIS, C. I., /1/ "Mind and the World-Order" (C. Scribner's Sons, London, 1929.)
- " /2/ "An Analysis of Knowledge and Valuation", (Open Court, La Salle, Illinois, U.S.A., 1946.)
- NEURATH, O., /1/ "Protokollsaeetze" (*Erkenntnis*, cilt III, 1933, "Logical Positivism" derlemesinde tercüme olarak tekrar basılmıştır.)
- " /2/ "Radikaler Physikalismus und wirkliche Welt", (*Erkenntnis*, cilt IV, 1934.)
- PAP, A., /1/ "Analytische Erkenntnistheorie" (Springer, Wien, 1955.)
- POPPER, K., /1/ "Logik der Forschung" (Springer, Wien, 1935.)
- PRICE, H. H., /1/ "Truth and Corrigibility" (Inaugural Lectures, Oxford U. P., 1936.)
- REICHENBACH, H., /1/ "Experience and Prediction" (University of Chicago Press, 1938.)
- RUSSELL, B., /1/ "Inquiry into Meaning and Truth" (Allen and Unwin, London, 1940.)
- " /2/ "Human Knowledge, its Scope and Limits" (Simon and Schuster, New York, 1948.)
- SCHLICK, M., /1/ "Über das Fundament der Erkenntnis" (*Erkenntnis*, cilt IV, 1934; "Logical Positivism" derlemesinde tercüme olarak tekrar basılmıştır.)
- " /2/ "Facts and Propositions", (*Analysis*, 1935; "Philosophy and Analysis" derlemesinde tekrar basılmıştır.)
- WAISMANN, F., /1/ "The Relevance of Psychology to Logic" (*Arist. Soc. Sup. Vol.*, 1936; "Readings in Philosophical Analysis" derlemesinde tekrar basılmıştır.)

DERLEMELER

- AYER, A. J., "Philosophical Essays" (Macmillan, London, 1954.)
- " "Logical Posivism" (The Free Press, Illinois, U.S.A., 1959.)
- FEIGL, H. and SELLARS, W., "Readings in Philosophical Analysis" (Appleton-Century-Crofts, New York, 1949.)
- MACDONALD, M., "Philosophy and Analysis" (Basil Blackwell, Oxford, 1954.)